

PRATARMĖ

Paulius Normantas – legendinė asmenybė, įkūnijusi mitinį Odisejo personažą. Būdamas nuolatiniam kelyje, jis klaidžiojo po tolimas geografines platumas ir vidines sąmonės erdves. Kelionės į tolimas, žmonijos istorijos, kultūrų kitumo, kitoniškumo patyrimas kartu buvo ėjimas į save, savasties ieškojimas.

Keliautojas, fotografas, orientalistas, poetas savo gyvenimą kelyje pavertė kūryba, o kūrybą – keliavimo forma. Tad knyga skirta Pauliaus Normanto (1948–2017) kaip kultūros fenomeno apmąstymui, jo asmenybės, veiklos, kūrybos ir interesų lauko refleksijai. Didesnis dėmesys joje telkiamas į fotografinę kūrybą, kuri labiausiai įprasmino jo kelio filosofiją ir ypatingą misiją.

Rekonstruodami asmenybės biografiją, rinktinės autoriai aptaria pirminius valkatavimo postūmus bendresniuose ideologinių aplinkybių ir išsivadavimo sąjūdžių kontekstuose. Laisvūno kelią Normantas pradėjo apie 1970-uosius, kai Lietuva buvo izoliuota nuo pasaulio, o fotografuoti – apie 1980 metus, nuo tada fotoaparatas tapo jo likimo palydovas pirmiausia į tolimus sovietinės imperijos pakraščius, o vėliau – į Himalajus.

Vedęs vengrę, 1983 metais Normantas įgijo ir Vengrijos pilietybę, už nuopelnus fotografijos srityje pateko į Vengrijos menų akademijos narių gretas. Susidomėjęs nykstančiomis ugrofinų tautelėmis, valkatavimo būdą derino su ekspedicinio pobūdžio kelionėmis, nukreiptomis pažinti mažų tautų ir tradicinio gyvenimo būdą. 1989 metais pirmą kartą išvyko į Tibetą ir visą laiką skyrė bastymuisi po Himalajų kalnyną, Indiją, Nepalą, Tailandą, Japoniją, Indokiniją. Apsisprendė liudyti apie Himalajuose gyvenančių tautų lemtį. Vasarą keliaudavo, o žiemą sugrįždavo į Lietuvą ir Vengriją, kur rengė fotografijų parodas, rūpinosi knygų leidyba.

Normanto kelionių geografija – plati, o fotografija – keliasluoksni. Viduje laisvo ir nepriklausomo klajotojo kūrybos savitumą taikliai nusako vengrų fotografijos tyrinėtojas Károly Kincsesas, 2018 metais išleidęs solidžią knygą *Normantas Paulius – A szabad szél / Lai Vėjus* („Paulius Normantas – laisvas vėjas / Lai Vėjus“). Jis pripažįsta, kad Normanto kūrybą sunkoka apibūdinti, tipologizuoti – etnografini fotografijai būdingi bruožai susipina su socialine dokumentika, „bet yra ir dar kažkas“, autoriaus įvardijama kaip „fotografo karma, asmenybė“.

Kiti šios knygos autoriai taip pat tyrinėja Normanto gyvenimo ir kūrybos principų nedalumą, artimumą daoistų klajotojui, humanistinių vertybių siekį, dvasinių pradų ilgesį. Keliautojo-fotografo veikla aptariama ne tik fotografijos istorijos, bet ir kultūros istorijos, kultūros antropologijos, etnografijos, orientalistikos rėmuose.

Tuos tyrimus papildo su Normanto keliais ar interesų laukais susiję lietuviškosios orientalistikos studijos, metodologiškai nauji požiūriai į Oriento pasaulius – kultūrinį kitoniškumą ir tapatumą, keliautojų paieškas ir tikslus, politinius ir

ideologinius veiksnius. Budizmo „šiluma“ ir Himalajai, kuriuos Normantas vadino „maldų planeta“, jam buvo esminės dvasinės ir fizinės atramos. Todėl jį galima vadinti savitu lietuviškosios „himalajistikos“ kūrėju, su žemaitišku užmoju vaikščiojusių po Azijos žemę.

Akademinius straipsnius praturtina pokalbiai, eseistinės studijos ir prisiminimai, priartinantys prie šios asmenybės branduolio. Daoizmo ir dzenbudizmo sekėjui Normantui, pasirinkusiam Lai Vėjaus kūrybinį vardą, buvo svarbu išreikšti grynąją patirtį, nesuvaržytą moksliniais ar instituciniais varžtais. Tai jis siekė perteikti ne tik fotografijoje, bet ir užrašuose, refleksijose, lakoniškuose haiku posmeliuose. Todėl knygos pabaigoje grįžtama prie Pauliaus susirašinėjimo ir eilių – skelbiami jau publikuoti jo laišakai ši Lhasos ir eilėraščiai iš nebaigtos rengti knygos „Himalajų šviesa“.

Grįžęs į Lietuvą po ilgų kelionių Paulius mėgo dalinti interviu, pasakoti kelionių nuotykius, kalbėti apie užsibrėžtus tikslus. Straipsniai apie jo žygius ir parodas nuolat šmėžuodavo žiniasklaidoje. Vis dėlto rimtesnių studijų apie jo išgyvenimų ir kūrybos raišką iki šiol nebuvo. Fotografo negatyvai yra saugomi Vengrijoje – Jošos Andrašo muziejuje Nyredhazos mieste, kur Normantas turėjo butą ir trumpam apsistodavo. Fotografijų archyvas, prižiūrimas fotografo Gyuri Boroso, dar laukia atidesnio tyrinėtojų žvilgsnio. Šioje rinktinėje buvo svarbu įvairiais aspektais praskleisti keliautojo mąstymo, veiklos ir kūrybos laukus.

Klajojančių po pasaulį kūrėjų tema nėra išskirtinė lietuviškosios kultūros lauke. Imelda Vedrickaitė knygoje „Kelionė. Keliautojas. Literatūra“ (2010) atskleidžia kelio projekcijas, kurios išryškėja lietuvių kelionių apybraižose. Ji išskiria universalius keliautojų tipus ir vaidmenis, į kuriuos atsižvelgiant, Normantą galima priskirti asketiško valkatos ir piligrimo tipams, jungiantiems nuo socialinio gyvenimo nusišalinusio, neišvengiamai atstumto klajūno tipą ir vidinio tobulėjimo, laisvės, sakralumo ieškančių atsiskyrėlių.

Kelionės patyrimas analizuojamas įvairiuose kultūrologų, filosofų veikaluose, kurių kontekste galima matyti ir interpretuoti Normanto kelio filosofiją plačiau. Kai kuriais aspektais ji artima dzeno praktiką tyrinėjusio Algio Mickūno filosofinei pozicijai, kurioje svarbi tiesioginė patirtis, gyvenimo kaip tėkmės suvokimas, nuolatinio radimosi ir nykimo dinamikos jautimas. Taip pat gimininga Alphonso Lingio pulsuojančiam mąstymui ir fotografijoms, mėginančioms užčiuopti visuotinio žmogiškumo motyvus, kurie reikalauja ieškančiajam savo prigimties atsiverti „neturinčiam nieko bendra“ – kitam, svetimam, atstumtam, mirštančiam. Tikimasi, kad ši knyga atskleis ir daugiau giminių kultūrinių saitų.

Dabar, kai didelė kelionių į užburiančius Himalajus pasiūla žada neįtikėtinas patirtis ir sielos pabudimą, pasireiškia paviršutiniškas ir laikinas keliautojų susižavėjimas egzotiškais šalimis. Tas fonas tarytum užgožia Normanto veiklos reikšmę. Vis dėlto tai neturėtų paneigti jo kūrybinio palikimo, nuoseklaus veikimo, atviro ir nepriklausomo mąstymo, kuris formavosi asketinėje vienuoje, kai prie uolų su tibetiečiais valgoma „vampa“ (smulkiai malti miltai), ieškoma gulto prie šventyklos

sienu, parsvirduliuojama į šaltą, nykų viešbutį, einama apsvaigus nuo aukščio, nuovargio, šalčio ar kaitros ir nuo to, kad „Himalajuose Dievas tave pastebi geriau“.

Knyga tęsia leidinių „Rytai – Vakarai: komparatyvistinės studijos“ seriją. Idėja parengti šią rinktinę gimė 2017 metais Lietuvos kultūros tyrimų institute suorganizuojant Pauliui Normantui skirtą konferenciją, kurios viena iš iniciatorių buvo Žilvinė Gaižutytė-Filipavičienė. Prie knygos išsipildymo įvairiai prisidėjo Pauliaus Normanto bičiuliai – Grasilda Blažienė, Antanas Andrijauskas, Vytautas Bukauskas, Vytautas Rubavičius, Radvilė Racėnaitė, Gediminas Kajėnas, Alis Balbierius, Audrys Karalius ir kiti. Nuoširdžiai dėkoju už pagalbą Lietuvos ambasadorei Vengrijoje Rasai Kairienei, buvusiam Vengrijos lietuvių bendruomenės pirmininkui (šias pareigas kurį laiką ėjo ir Paulius Normantas) Sigitui Povilaičiui, vertėjai iš vengrų kalbos Astai Paulauskytei. Didelę padėką reiškiu Pranui Normantui už suteiktą teisę naudoti tėvo nuotraukas. Taip pat dėkoju Lietuvos fotomenininkų sąjungos pirmininkui Gintarui Česonui, Palmirai Bartkuvienei, Károly Kincsesui, Daliai Staponkutei, Sigutei Chlebinskaitei, Janinai Riškutei, Margaritai Dautartienei ir kitiems prisidėjusiems prie knygos atsiradimo.

Odeta Žukauskienė